

Václav Havel jako průsečík

28.6.2011 denikreferendum.cz str. 0 Domov
Eva Kantůrková Knihovna Václava Havla

Autorka recenzuje knihu Martina C. Putny „**Václav Havel**. Duchovní portrét v rámu české kultury 20. století“. Monografie působí jako odpověď na některé předchozí studie, oslavné i pomlouvačné, aniž by z **Václava Havla** činila posvátnou ikonu.

Čas finančních a jiných krizí jako by byl časem přemýšlivých knih. Mám teď na mysli tři, jiskřivý a jitrivý esej Jiřího Gruši „Beneš jako Rakušan“, dále historický výklad českého 20. století dokumentovaný zasvěceným a odvážným (pro některé Čechy) výběrem jeho protagonistů v knize Mariusze Surosze „Pepíci“, a zejména knihu Martina C. Putny „**Václav Havel**. Duchovní portrét v rámu české kultury 20. století“. Tři knihy, objevivší se na trhu téměř současně, jako by vyjadřovaly veřejnou potřebu vymanit se z povrchní pěny dnů a zahlédnout z naší skutečnosti cosi podstatnějšího.

Putnova monografie je v řadě havlovských studií poslední a od ostatních se dost ostře liší přesně vymezeným a dodržovaným způsobem zkoumání a dokazování. Zdá se dokonce, jako by chtěla být odpovědí právě na některé ty studie předchozí, oslavné i pomlouvačné, aniž by z **Václava Havla** činila posvátnou ikonu. Vymezení tématu však ale přece jen dává Putnovi jistou výhodu, umožňuje mu uplatnit vůči zkoumané osobě značnou míru ohleduplnosti. Současně ale je ta kniha natolik poctivá, že nevzbuzuje podezření, že by v pozadí jejího napsání byl nějaký osobní ohled. Martin C. Putna samozřejmě využil, že jako ředitel Havlovy knihovny měl přístup k důležitým a dotud neznámým pramenům, to je ale vše, co získal i dodal díky svému zvýhodnění. Ta kniha není služebná. Omlouvám se za tento vstup, ale **Václava Havla** obklopuje tak silné veřejné vzrušení, že jsem považovala za nutné tuto poznámku napsat.

Dobrá kniha poskytuje dvě výpovědi: onu, o kom a o čem vypráví, a onu druhou, ne nepodstatnou, tu, kdo ji vypráví. O **Havlovi** se v knize vypráví, i co o něm veřejnost nezná, pozornost však není upřena jen na něj, a volbou způsobu, jak o **Havlovi** vyprávět, se Putna stal její stejně zajímavou a vystopovatelnou postavou. Vše o **Havlovi**, to nové i to známé, vztažené do nových souvislostí, si můžeme přečíst v knize; já bych ráda popsala, proč a jak mě na ní zaujal právě onen Putnovův originální způsob vyprávění.

Knihy zabírá celý Havlův životní oblouk. Začíná dědem Václavem **Havlem**, kterého vnuk osobně nepoznal, stavebním podnikatelem, jehož jméno je spojeno v pražskou Lucernou, a současně anonymním Atomem, už ověřeným autorem okultní „Knihy života“ a přítelem básničky a spiritistky Anny Pammrové; vyprávění pokračuje otcem Václavem M. **Havlem**, též stavebním podnikatelem, s jehož jménem je spojen pražský Barrandov, a zakladatelem i vůdcem nejrůznějších organizací, ovlivněných Masarykovým nekonvenčním myšlením a americkou zkušeností; raná Havlova léta, pro zemi osudová léta padesátá, jsou známa i z jiných vyprávění a vzpomínek na „šestatřicátníky“, líčení šedesátých let se zabývá známými Havlovými divadelními začátky a jeho prvními veřejnými působeními.

V líčení Havlových mladých let převažuje faktografická historicita, ale sotva se **Havel** stává osobou veřejnou, vstupuje i Putna na svou nejvlastnější půdu, již sám vymezil v úvodu těmito slovy: „Vlastním smyslem této knihy je tedy pojmenovat zjevné i skryté kulturní proudy, jež na **Havla** postupně působily v průběhu jeho životní dráhy a do nich jako do širokého rámu vsadit Havlův život a dílo, Havlův „duchovní portrét“.“

Putnovův výkladový systém spočívá tedy v tom, že zejména Havlova léta disidentská a vězeňská, Havlovo přeskupení do obrazu „**českého mýtu**“ a tvůrce sametové revoluce a jeho léta prezidentská obklopí všemožnými vnějšími podněty, filosofickými, teologickými, náboženskými, literárními i osobními. Učiní tak z **Havla** středobod, průsečík „historicko-kulturního celku“, jehož rozsah si Putna sám definuje a na němž pak zkoumá, jak dalece **Havla** tyto duchovní vlivy modelovaly, co z nich přijal, transformoval, „havlizoval“ a předával dál. Je to metoda vysoce tvořivá a umožňuje dva výstupy: jednak zvedá myšlenku stále tam výš, do duchovního světa, a díky tomu se vyvaruje banalit i bulvarit, a za druhé objeví čtenáři kulturní a duchovní oblasti, které nejsou tak zcela zřejmé a vyniknou právě ve spojení s Havlovým působením.

Havlův oficiální, tedy co možná otevřený a objektivní životopis, jakému, myslím si, zatím není nikdo schopen dostat, by vypadal jinak než Putnova zkoumání, vycházel by především z Havlových činů. Kdežto Putnovi nejde tak o činná fakta, jako o jejich duchovní zdroj a pozadí. Nic neskrývá, bez rozpaků zmíní například Havlovo libertinství ožehlé erotismem, jeho selhání v roce 1977, politické i osobní omyly, avšak i tyto ožehavé životopisné momenty zkoumá jen jako východisko a příležitost pro další poznání. A nadto: mnohé z toho, co se dočítáme v Putnově pojetí, by ve skutkově pojatém životopise bylo omezeno nebo dokonce potlačeno jako nepodstatné.

Tím, že oddělil život činný od života duchovního, že sice nepopírá jejich spojitost, ale přednost dává vlivům a utváření světa duchovního, Putna bere slovo za slovo. Vychází z napsaného a k napsanému se vrací. Nezabývá se tím, kde se Havlova etická proklamace míjí s činy a nezajímá ho její možné zesměšnění, nezkoumá, zda se **Havel** nezpronevřuje tomu, co píše a hlásá a co o něm Putna rozvíjí; ale nedělá to proto, aby **Havla** adoroval. Jeho pohled je celkem střízlivý, je decentní, k **Havlovi** uctivý, ale nikde nepomine, co v mezích svého tématu pominout nemůže. Avšak jak zvedá pohled stále tam výš, nachází chvějivou možnost objevit cosi důležitějšího, než jsou Havlovy drobné i větší lidské prohřešky.

Tím, že si vymezil napsat duchovní portrét v rámu české kultury 20.století, nepíše Putna o ničem menším, než je hledání duše, duchovnosti, duše místa a času. Hledání, které **Havel** umožňuje právě jako tmel, průnik, průsečík, spojitost, průsečík o to důležitější, že **Havel** si své role je vědomý. Dokonce bych napsala, že pro současnost by se hledal těžko jiný středobod různých směřování, než je právě Havlův lačný eklektismus a touha vést a tmelit na pomezí mnoha vlivů, z nichž eklektik čerpá a které ústrojně a někdy úspěšně, jindy neúspěšně převtěluje do veřejného jednání. Putna nehodnotí, Putna chce rozumět, a místy se zdá, že **Havlovi** rozumí víc, než **Havel** sám.

A nejenže se díky své metodě může vyvarovat levných soudů. Jak zvedá myšlenku stále tam výš, ožejmuje nejen z Havlova okolí, ale i v obecnější šíři české kultury duchovní jevy, kterých bychom si v tak výrazné podobě nevšimli. A možná, možná, říkám si, si Putna vybral **Václava Havla** pro svou monografii, protože na mnoha místech mohl úvahu ukotvit v oblasti sobě vlastní, v blízkosti křesťanství, katolictví, víry v existenci Boží. A díky tomu pak otevírá pohled na postavy, které on sám ctí. Tak v Putnově podání vzniká svého druhu srovnávací studie, již umožňuje právě Havlova činná a zvidavá osobnost.

Putna z Havlova eklekticismu vytvoří pozitivní hodnotu, nazývá ji filosofizujícím amatérstvím, a jak **Havla** obklopuje sebou vybraným duchovním světem, odkrývá vrstvy a postavy, které bychom bez **Havla** jako jejich středobodu nerozpoznali. Byli by to solitéři, na něž na některé by pamatoval encyklopedický slovník, avšak kteří by v této rozříštěnosti nezapůsobili jako nositelé duše místa a času. Mám teď na mysli konkrétní osoby, například Zdeňka Neubauera, komentátora „Dopisů Olze“, nebo Jiřího Němce, Ladislava Hejdánka či scholarcha Kampademie Radima Palouše, Havlova bratra Ivana, ale taky Martina Jirouse, jehož putnovský portrét vyznívá docela jinak, než kdyby psal, jak je v kraji zvykem, o Magorovi.

Ani vytříbenost a ucelenost Putnova textu nezabrání však tomu, že kniha svádí ke spekulacím. Když někdo nabídne přemýšlení, pak nad jeho nabídkou přemýšlíte. Putna napsal nádhernou pasáž o prezidentské mystice pražského královského Hradu. S velikým smyslem pro státoprávní tradici českých dějin, kterou na místě českých králů obnovil TGM a kterou nedokázali narušit ani komunističtí prezidenti, Putna vylíčí Havlovo nástupnictví jako oživení starých archetypů. Podle Putny **Havel** díky převratu získal legitimitu Masarykova nástupce. A díky Havlově vůdčí roli v převratu s tím musejí souhlasit i jeho odpůrci.

Avšak slovo je slovo, a vybízí ke zkoumání. Masaryk vymezuje ducha nového státu nesmírně silnou myšlenkou: „Pravda vítězí“. Převratně, když založení této republiky srovnáme s rakousko-uherskými poměry, a současně prezidentsko-mocensky obměňuje to základní, co zůstalo v tradici po Husovi, ono souvětí, jak zacházet s pravdou. „Miluj pravdu, braň pravdu, slyš pravdu, číň pravdu, a pravda tě osvobodí.“ Hus pravdou míní výlučně Kristovo evangelium, které jediné má sílu osvobodit člověka až k vlastnímu svědomí. Masaryk pravdu vykládá novodobě humanisticky, její husovský základ se mu ale nevytrácí. I Putna připomíná jeho výklad moci: „Ne César, ale Ježíš.“

Havel, díky kompromisu s předchozí mocí téměř jako zázrakem zvolený převratovým prezidentem,

od samého počátku dává najevo, že nepřebírá jen úřad, ale bere na sebe i mýtus s úřadem spojený. Naprosto nesdílím posměch k pravdoláskařům, ale havlovské proměně hodnotového titulu státu se nemohu vyhnout. „Pravda a láska zvítězí nad lží a nenávistí.“ Nechci rovnou říci, že věta se podobá reklamnímu politickému sloganu. Je to víc tvrzení než hutný výraz duchovního programu, popis spíš ducha vládnutí než titul státní moci. Tvrzení je to dialogické, a tedy umožňující vyslovit posměch a nesouhlas. A srdíčko, které k tomuto stylu patří a které si **Havel** přidává za jméno, ornament maličko pouťový, působí sice vtipně, avšak ideu o pravdě a lásce ještě mocněji mění z vážné na hravou. Hravou od kmene hra a od slovesa hráti. Hráti si, pohrávati, zahrávati si.

Putna Havlovu nevážnost ve vztahu k jeho prezidentskému postavení připouští, vysvětluje ji Havlovou dvoudomovostí, dědictvím „neduchovní“ tradice strýce Miloše, tradice bohémské, hédonistické a klaunské. A v duchu své vysoko vedené koncepce od tohoto Havlova sklonu neodvozuje nic z jeho veřejného působení, naopak odmítá knihu Johna Keana, který se o to už v 90. letech pokusil. Připouští pouze fakt, že úřad má sklon pohlcovat, a dovodí z toho, že v době prezidentování **Havlovi** už nezbyly síly na tvůrčí psaní. A že tedy teprve, když se chce s mýtickým místem rozloučit, napíše „Odcházení“. Tím ale čtenáři, vybidnutému k přemýšlení, nemůže zabránit, aby si nepomyslel, zda se za Havlovým slovním posunem v popisu ducha státu nenachází větší porucha, než jakou může způsobit sklon k hravosti, a zda to není porucha hodnotová.

Putna knihu uzavírá smutným odstavcem o ztroskotání Havlova pokusu vytvořit „z Čechie cosi víc než jen jeden malý řadový stát, učinit z něj duchovní, intelektuální a morální centrum evropského a světového významu“. Podle Putny je to po Karlu IV. a TGM už třetí ztroskotání povýšit Čechii na model „duchovního státu“, třetí ztroskotání „českého snu“. Předtím přehledně shrne Havlovy různé role, jeho duchovní obcování a vlivy, Havlův duchovní portrét nevyznívá jednoznačně, Putna přesně popíše Havlovu roli středobodu, průsečíku, který bere ode všech a tím ode všech vlastně rozmělněně a nedostatečně. Vylíčí i Havlovy rozličné tváře, jak se projevovaly v různých životních obdobích, tvář celistvou, tvář plnou vnitřních protikladů, tvář nepohnutou, tvář proměněnou, tvář vítěze a tvář fatálně zraněného. Tedy tu, která příběh uzavírá a kterou vrcholí i Putnův výklad.

K fatálnímu zranění patří strany dvě, ta zraněná a ta zraňující. Putna českému prostředí kromě sklonu k mýtům přisuzuje i vytváření „antimýtu“, a v této konkrétní souvislosti jím míní nevybíravé útoky médií a politických protivníků v dobách Havlova vládnutí. „Odcházení“ pak vyloží jako zcelující obraz tváře fatálně zraněné. Hru o konci příběhu, prezidentského i jiných, nazve karikaturním šklebem, který byl **Havlovi** vždycky vlastní, a který v této závěrečné podobě vrcholí. Výklad to je sugestivní, jako jsou sugestivní i jiné výklady poslední Havlovy hry. Přemýšlivého a už i maličko skeptického čtenáře však přesto napadne, a nejen vzhledem k Havlově hravému pojmenování jeho duchovní vize vládnutí, ale též vzhledem k věčnému obsahu a dramatickému konfliktu Havlova popisu konce jeho příběhu, zda ztráta pouhého baráku spojeného s pouhým úřadem stojí za hru.

Vzdor všem možným konfrontacím textu se skutečností napsal Martin C. Putna skvělou knihu. Jejím duchem nás vrací do let, kdy se uvažovalo o světě i o nás samých i jinak, než jen pragmaticky a věcně, a je to zvláště v křeči dnešní krize veřejného života záslužný tón. Putnovi ono rozechvívání hlubinného citění bezesporu umožňuje, že zvýrazňuje duchovní podněty jemu nejbližší, pocházející z prostředí jemu vlastního, řečeno co nejobecněji, katolického křesťanství. A oddálením se i pod jiné vlivy vysvětluje i onu Havlovu „cestu od pozitivní vize ke karikaturnímu šklebu“. V mezích tohoto vidění je Putnovo zobrazení tématu celostné, originální a objevné.

K bohatému textu mám přece jen jednu věcnou poznámku: cosi z ducha doby, který **Havla** obklopoval, Putna vynechal. Pro šedesátá léta připouští jisté sblížení s levicovými liberály a reformními komunisty, pro čas disidentský a pro čas vládnutí už se o tomto názorovém okruhu zmiňuje jen jako o nepřijatelném. Antitotalitní prostředí mělo však víc vrstev, pro převratovou chvíli **Havel** představoval, řekněme, tu vůdčí, avšak kdyby Putna popisoval věcnou historii, musel by napsat, že s některými lidmi z oné vrstvy liberální byl **Havel** spjat až osudově a nemohl se vyhnout ani jejich vlivům názorovým. Teď mám na mysli například Jiřího Dienstbiera, Havlova spoluvězně a autora evropské vize, která byla českou politikou uskutečněna. Taky mi vadilo, jak lehce odstřílel obsah Kunderova sporu s **Havlem** z roku 1969. A v rejstříku osob jsem marně hledala filosofa Milana Šimečku, který tak stejně silně ovlivnil hlubinný životní pocit zabydlený v disentu, jako třeba Ladislav Hejránek. A kterého **Havel** v devadesátém roce jmenoval šéfem svých hradních poradců. Výhrada to není podstatná, svou metodou asi Martin C. Putna pronikl k **Havlovi** nejlouběji.